

IRENEUSZ JAKUBOWSKI

Katedra Prawa Rzymskiego

Uniwersytet Łódzki

GAI INSTITUTIONES WEDŁUG CEZAREGO KUNDEREWICZA

Słowa kluczowe: Instytucje Gaiusa, polskie tłumaczenie, Cezary Kunderewicz

1. Wstęp. 2. Odkrycie *Instytucji* Gaiusa. 3. Przekład Cezarego Kunderewicza. 3.1. Doświadczenie translatorsko-edytorskie. 3.2. Ramy czasowe przekładu. 3.2.1. Jan Rezler. 3.2.2. *Opus coronat finis*. 4. Inne prace translatorskie źródeł prawa rzymskiego

1. WSTĘP

Profesor Cezary Kunderewicz, jeden z bohaterów niniejszego przedłożenia (drugi jest oczywiście Gaius), był bardzo oszczędny w słowie zarówno pisany, jak i mówiony, i uczył nas, swoich uczniów¹, aby tekst był wolny od niepotrzebnych dygresji. Autorowi poniższych uwag to się nie uda, dygresji będzie wprawdzie niewiele, ale są one tu nieuniknione, tekst bowiem ma charakter bardziej wspomnieniowy aniżeli *stricte* naukowy. Oczywiście wspomnieniowy nie w charakterze narracji jak to dawniej pięknie było, ale przybliżający proces powstawania polskiego przekładu tekstu *Instytucji* Gaiusa.

Ponieważ od tego wydarzenia minęło już kilkadziesiąt lat, postanowiłem zatem wrócić do tamtego okresu, gdyż jestem najstarszym uczniem Profesora, który pamięta lata powstawania tłumaczenia Gaiusa, a edycja polskiego tekstu była wydarzeniem niemal epokowym². Polscy romaniści otrzymali w języku polskim tekst dzieła, które jest uznawane za jedno z głównych źródeł poznania prawa Rzymian. Nie będę tu mówił

¹ Praktycznie ostatnim z uczniów Profesora Cezarego Kunderewicza jest prof. dr hab. Anna Pikulska-Radomska, obecny kierownik Katedry Prawa Rzymskiego UŁ. Młodsza jednak ode mnie o kilka lat, nie pamięta faktów związanych z powstawaniem tłumaczenia Gaiusa.

² Za podobnie epokowe można też uznać zakończenie w 2017 r. edycji polskiego przekładu *Digestów* Justyniańskich, który został dokonany dzięki wielkiemu wysiłkowi Profesora Tomasz Palmirskiego i współpracującego z nim zespołu. Nadmienić trzeba, iż pomysłodawcą pierwszego przekładu *Digestów* na polski był Jan Wincenty Bandtkie w latach dwudziestych XIX stulecia. Finalizacji tego przedsięwzięcia stanęły jednak na przeszkodzie brak zgody ówczesnych władz i brak funduszy; a zatem nazwisko Palmirski należy zapisać złotymi zgłoskami w dziejach polskiej romanistyki obok nazwiska Cezarego Kunderewicza.

o sprawach takich jak: klarowność przekładu, jego język, nie zajmę się też kwestiami merytorycznymi, ani tym bardziej porównywaniem z innymi przekładami.

2. ODKRYCIE *INSTYTUCJI* GAIUSA

Odkrycie w 1816 r. *Instytucji* Gaiusa było sukcesem w świecie znawców i badaczy prawa rzymskiego³. Bardzo szybko łaciński tekst przywędrował na ziemię polskie – komentował go J.K. Rzeziński⁴, oparł na Gaiusie swój wykład R. Hube⁵, który sprowadził do Warszawy i opublikował w 1827 r. edycję berlińską⁶. Omawia ją również w swoim podręczniku W.A. Maciejowski⁷. Ale te kwestie będą zapewne prezentowane w innych tekstach konferencji poświęconej *Instytucjom* Gaiusa, której widocznym efektem jest niniejsza edycja. Nie zamierzam w związku z powyższym omawiać dziejów *Instytucji* w Polsce w XIX w., przypomnę tylko, iż pierwszym tłumaczem na język polski był Teodor Dydyński⁸; w latach 1865–1867 ukazał się przekład dwóch ksiąg Gaiusa, nie został jednak dokończony. Natomiast cały Gaius został przez T. Dydyńskiego przetłumaczony na język rosyjski; edycja ta z 1892 r. została opatrzona obszernym wstępem tłumacza, świadczącym o jego wielkiej erudycji⁹. Zatem ponad sto lat minęło od tłumaczenia Dydyńskiego aż do 1982 r., kiedy to nakładem Państwowego Wydawnictwa Naukowego ukazało się pierwsze całościowe polskie tłumaczenie *Instytucji* Gaiusa¹⁰.

³ Na dziwny rękopis znajdujący się w bibliotece kapituły katedralnej w Weronie (stąd tzw. rękopis weroneński) zwrócił już uwagę S. Maffei w początkach XVIII w.; nie wzbudził jednak swoim odkryciem zainteresowania ówczesnych znawców prawa rzymskiego.

⁴ Janem Kantym Rzezińskim, profesorem prawa rzymskiego, karnego i filozofii prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego i jego powiązaniem z *Instytucjami* Gaiusa zajmuje się w swoich pracach młody łódzki romanista dr Ł. Korporowicz. Przygotował do publikacji trzy teksty: *Jan Kanty Rzeziński, Edward Gibbon i prawo rzymskie* – ukaże się w edycji podsumowującej konferencję szczecińską z września 2015 r. *Cives romanus sum* (zob. K. Szczygielski, I Szczecińska Konferencja Romanistyczna pt. „Civis Romanus sum. Mistrzowie i dzieła polskiej romanistyki” Szczecin 18–20 września 2015 r., *Miscellanea Historico-Iuridica* 15 (2016), z. 2, 372–373, doi: 10.15290/mhi.2016.15.02.25); kolejna praca to *Gaius a działalność naukowa Jana Kantego Rzezińskiego*, która ukaże się w tomie *Gaius noster* (podsumowanie konferencji lubelskiej z 2016 r. związanej z dwusetleciem odkrycia tekstu Gaiusa) oraz przygotowany do druku w „Czasopismo Prawno-Historyczne” tekst *Jan Kanty Rzeziński – zapomniany XIX – wieczny romanista i historyk prawa*. Dokładny biogram J.K. Rzezińskiego znaleźć można w wielkim dziele J. Sondla, *Słownik historii i tradycji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2012, 1146–1147.

⁵ Romuald Hube, w latach 1825–1830 profesor prawa rzymskiego na Uniwersytecie Warszawskim (wykładał tam również prawo karne i kanoniczne), przez współczesną naukę uznawany jest najwybitniejszego historyka prawa w XIX stuleciu. Zob. J. Kodrębski, *Prawo rzymskie w Polsce XIX w.*, Łódź 1990, 67 i 94. W swojej znakomitej pracy Kodrębski bardzo dużo uwagi poświęca powiązaniom tego znamienitego uczonego z prawem rzymskim.

⁶ J. Kodrębski, *Prawo rzymskie...*, dz.cyt., 67–68.

⁷ Tamże, 84.

⁸ Zob. o Dydyńskim tekst J. Kodrębskiego, *Teodor Dydyński (1836 – 1921)*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczno-Społeczne, seria I, 59 (1968), 135–149.

⁹ J. Kodrębski, *Prawo rzymskie...*, dz.cyt., 210.

¹⁰ Gaius, *Instytucje. Z języka łacińskiego przełożył i wstępem opatrzył Cezary Kunderewicz*, Warszawa 1982. To tłumaczenie zostało recenzowane przez polskich i zagranicznych romanistów: m.in.

3. PRZEKŁAD CEZAREGO KUNDEREWICZA

3.1. DOŚWIADCZENIE TRANSLATORSKO-EDYTORSKIE

Należy zadać bardzo istotne pytanie. Czy przystępując do pracy nad Gaiusem, miał Profesor doświadczenie translatorsko-edytorskie? Bez wątplenia tak. Poza zwykłym przekładem naukowego dzieła Tarna o cywilizacji hellenistycznej¹¹, dokonał też Profesor polskiego tłumaczenia pracy Frontinusa *O akweduktach miasta Rzymu*. Niestety przekład ten ukazał się w bardzo miernej szacie graficznej, praktycznie miał on formę powielaczową. W 2017 r. dzięki staraniom pracowników Katedry Prawa Rzymskiego UŁ ukazała się w eleganckiej szacie graficznej nowa edycja tego tłumaczenia¹². W 1973 r. w Bibliotece Teubnera¹³ ukazał się krytycznie zredagowany przez C. Kunderewicza łaciński tekst Frontinusa, dzięki tej edycji Profesor wszedł do elitarnego grona uczonych publikujących teksty w tej wielkiej serii wydawniczej.

3.2. RAMY CZASOWE PRZEKŁADU

Innym problemem jest kwestia, kiedy Profesor rozpoczął prace nad polskim przekładem *Instytucji*. Jako uczony wielkiej pracowitości mógł oczywiście działać na dwu polach niezależnie. Sądzę jednak, iż ukończenie prac nad Fontinusem było dla niego sprawą niesłychanie prestiżową i zapewne nad tym skupił swoje działania. Uważam, że rozpoczął prace nad tłumaczeniem Gaiusa w początku lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia. Co za tym przemawia? Profesor sam nigdy nie określił tego momentu początkowego¹⁴. Ale pamiętam jeszcze jako student – uczestnik seminarium z prawa rzymskiego w latach 1971–1973, kiedy przystępowaliśmy do pisania prac magisterskich, Profesor kilkorgu spośród nas (było nas wtedy pięcioro uczestników seminarium, w tym dwie osoby z prawa zaocznego, co było ewenementem na wydziale¹⁵), zaproponował tematy prac o różnych instytucjach *ius romanum* o materiale zawartym w *Institutiones*. Na seminariach pod kierunkiem Profesora pieczołowicie tłumaczyliśmy odpowiednie fragmenty dzieła Gaiusa¹⁶.

M. Kuryłowicz, *Zeitschrift der Savigny – Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung* 101 (1984), 459; J. Sondel, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 38 (1986), z. 1, 210–215, czy też P. Tocanel, *Studia et Documenta Historiae et Iuris* 50 (1984), 534–536. Zob. M. Zabłocka, *Romanistyka polska po II wojnie światowej*, Warszawa 2002, 30.

¹¹ W. Tarn, *Cywilizacja hellenistyczna*, Warszawa 1957.

¹² Frontinus, *O akweduktach miasta Rzymu. Traktaty miernicze*, red. A. Pikulska-Radomska, K. Tadajczyk, Łódź: 2017.

¹³ Sextus Iulius Frontinus, *De aquaeductu urbis Romae*, Leipzig 1973.

¹⁴ Można tę supozycję oprzeć na uwadze J. Rezlera, który współpracował z C. Kunderewiczem nad redakcją tekstu, iż korzystał z przedrukowanego w Stuttgarcie w 1969 r. siódmego wydania *Instytucji*. Zob. *Gaius. Instytucje. Z języka łacińskiego przełożył...*, dz.cyt., 21.

¹⁵ O ile wiem, po pracy magisterskiej nieżyjącego już dr. T. Fijałkowskiego, nikt ze studentów przez kilka lat nie interesował się seminarium z prawa rzymskiego.

¹⁶ Z tymi spotkaniami seminaryjnymi i tłumaczeniem fragmentów Gaiusa nieodparcie przypomina mi się anegdota, która potwierdzała wielką kulturę i spokój Profesora. Otóż na kanapie w pokoju

Sądę, iż C. Kunderewicz wykorzystywał już przetłumaczone partie w spotkaniach z nami – studentami i już na pewno tłumaczył na potrzeby edytorskie.

3.2.1. Jan Rezler

W swojej pracy korzystał z pomocy i doświadczenia wybitnego znawcy łaciny, Jana Rezlera, *notabene* autora znakomitego podręcznika do nauki języka łacińskiego dla prawników. O przygodach i zajęciach Serwusa Sulpicjusza Rufusa dowiadywały się pokolenia młodych studentów prawa przez dziesięciolecia¹⁷. Jak dotąd, pomimo poszerzającej się konkurencji¹⁸, jest to podręcznik w ciągłym użyciu. J. Rezler zmarł w 2014 r. Ich współpraca była bardzo poważna. Chociaż Profesor znał świetnie łacinę, to jednak obiektywny osąd znakomitego fachowca był bez wątpienia wielkim wsparciem uczonego. Profesor nigdy nie wspominał o roli, jaką pełnił Jan Rezler w trakcie prac translatorskich, nic o niej nie wie też córka Profesora, ale znamienne jest umieszczenie na stronie tytułowej po informacji o autorze tłumaczenia i wstępu, także nazwiska Jana Rezlera jako tego, który opracował zapewne redaktorsko cały przełożony tekst.

3.2.2. *Opus coronat finis*

Zatem, pod koniec 1982 r., chyba tuż przed świętami, ukazało się długo oczekiwane dzieło Gaiusa w tłumaczeniu Cezarego Kunderewicza. Oficyną wydawniczą stało się Państwowe Wydawnictwo Naukowe, które w bardzo porządnej szacie wydało owe dzieło w formacie oktawy, na bardzo dobrym papierze, w nakładzie 2000!!! egzemplarzy. Na 479 stronicach znalazł się Wstęp pióra Profesora, wykaz skrótów i wreszcie Gaiusa *Institucje*, wydrukowane w bilingwie – na stronicach parzystych tekst łaciński, a na nieparzystych polski przekład¹⁹. Wydanie dwujęzyczne było jak na owe czasy ewenementem. Niestety już kilka lat później wydane przez Profesora *Institucje* Justyniana ukazały się tylko z tekstem w polskim przekładzie – jak mówił sam tłumacz, było to związane z oszczędnościami, był to już rok 1986. Na stronie poprzedzającej kartę tytułową wydawnictwo umieściło kopię rysunkową jednej ze stron rękopisu weroneńskiego²⁰. Tłumacz opatrzył tekst uwagami, jest

---

seminaryjnym, który był jednocześnie gabinetem C. Kunderewicza, zasiadali dwaj inni ówczesni pracownicy Katedry Prawa Rzymskiego UŁ, doktorzy J. Kodrębski i T. Fijałkowski. Ten pierwszy w trakcie seminarium uparcie rozciął specjalnym nożem najnowsze nabytki książkowe Katedry (zagraniczne książki przychodziły nie rozcięte na grzbiecie), czyniąc ciągły, dość dokuczliwy hałas. Profesor nigdy nie zareagował, choć bez wątpienia było po nim widać, że wytrącało to go z pracy intelektualnej. Cóż, J. Kodrębski potrafił być czasem nieodgadniony.

¹⁷ J. Rezler, *Język łaciński dla prawników*, Warszawa – PWN, kilkanaście wydań.

¹⁸ Przykładowo łódzcy lektorzy łaciny na studiach prawniczych korzystają również z podręcznika J. Rominkiewicza i I. Żebera, *Lingua Latina ad usum iuris studentium*. Język łaciński dla studentów prawa, Miłicz 2001. Oprócz tego jest jeszcze w użyciu najnowszy podręcznik: E. Gajda, B. Lubińska, *Łacińska terminologia prawnicza. Ignorantia iuris nocet*, Toruń 2014.

¹⁹ Gaius, *Institucje*, z jęz. łac. przeł. i wstępem opatrzył Cezary Kunderewicz, oprac. Jan Rezler, Warszawa: PWN 1982 – przyp. red.

²⁰ Tego np. brakuje w edycji W. Rozwadowskiego z 2003 r.

ich jednak niewiele, o wiele więcej można ich znaleźć w tłumaczeniu W. Rozwadowskiego. Zdaniem moim, edycja PWN jest chyba jednak ciekawsza, choć skromniejsza od edycji *Ars boni et aequi*; ale cóż, jak wynika ze stopki wydawniczej, jest to przedsiębiorstwo wydawnicze należące do W. Rozwadowskiego. Uważam, iż Profesor Kunderewicz byłby zaskoczony nowym tłumaczeniem, sam już nie żył od kilkunastu lat²¹. Nie czuję się kompetentny, aby porównywać oba tłumaczenia pod względem językowym; różnić merytorycznie się nie mogą. Tłumaczenie prof. Rozwadowskiego dokonane zostało nowocześniejszym językiem, ale nie jestem do końca przekonany o słuszności tego zabiegu²². Studenci prawa i ci, którzy interesują się prawem rzymskim i kulturą antycznego Rzymu, chyba z większym zainteresowaniem przyjmą czasami opisowe tłumaczenie Kunderewicza. Sam tłumacz we wstępie pisze, iż chodziło o nadanie tłumaczeniu takiego kształtu, aby było „ogólnie zrozumiałe i nie wymagało od polskiego czytelnika uprzedniego przygotowania specjalnego”.

J. Sondel w swym omówieniu edycji Kunderewicza przedstawia szereg pomysłów i propozycji co do niektórych niefortunnych sformułowań²³.

Wracając do samego faktu pierwszego polskiego pełnego tłumaczenia tekstu Gaiusa, to sam Profesor Kunderewicz uznawał tę edycję za bardzo ważne wydarzenie w jego naukowym życiu. Autor otrzymał pewną liczbę egzemplarzy autorskich i ofiarował je swoim najbliższym współpracownikom i kolegom romanistom w Polsce. Jestem szczęśliwym właścicielem jednego z tych egzemplarzy, który Profesor opatrzył krótką, lecz jakże znamiennej dedykacją: *In annum felicem 1983*²⁴ – *Cezary Kunderewicz*.

4. INNE PRACE TRANSLATORSKIE ŹRÓDEŁ PRAWA RZYMSKIEGO

Co działo się dalej z pracami translatorskimi źródeł prawa rzymskiego, których podjął się Profesor? Jak już wspominałem, w 1986 r. ukazało się polskie, nowoczesne tłumaczenie *Instytucji Justyniana*²⁵, które też wydał PWN, niestety tylko w polskim przekładzie, ale za to w nakładzie 3000 egzemplarzy, właściwie w iden-

²¹ Profesor Kunderewicz zmarł 20 sierpnia 1990 r.

²² Zob. dość szczegółowe porównanie obu tłumaczeń w: F. Wycisk, *Uwagi na marginesie tłumaczenia „Gai Institutiones. Instytucje Gaiusa. Tekst i przekład”*. Z języka łacińskiego przełożył, wstępem i uwagami opatrzył Władysław Rozwadowski, *Zeszyty Prawnicze UKSW* 6 (2006) 2, 327–349. Doktor Wycisk szczegółowo zrecenzował tłumaczenie prof. Rozwadowskiego i ponadto zaproponował w wielu miejscach swoją próbę translatorską.

²³ Czytelnika odsyłam do świetnej recenzji pióra prof. J. Sondla w CPH (Czasopismo Prawno-Historyczne 38 (1986), z. 1, 210–215 – przyp. red). Szkoda natomiast, że uwagi przedstawione przez prof. M. Kuryłowicza na potrzeby ZSS (Zeitschrift der Savigny – Stiftung... – przyp. red.) mają charakter tylko informacyjny. Zob. przypis 5.

²⁴ Książka ukazała się pod koniec 1982 r., a Profesor podarował mi egzemplarz na pierwszym naszym spotkaniu w Katedrze w styczniu 1983 r.

²⁵ *Instytucje Justyniana*. Z języka łacińskiego przełożył i przedmową opatrzył Cezary Kunderewicz, Warszawa 1986. Pierwszego polskiego przekładu Justyniana dokonał A. Cukrowicz. Opublikowany w 1850 r. i bardzo pochlebnie oceniony w 1853 r. przez F.A. Maciejowskiego.

tycznym formacie i szacie graficznej, tylko z innym kolorem okładki. Jak dotąd nikt nie podjął się próby rewizji tego tłumaczenia i stworzenia nowej wersji. Zapewne jest ono idealne.

Kiedy Profesor Kunderewicz odszedł na zasłużoną emeryturę, nie zerwał kontaktu z Łodzią, przyjeżdżał jeszcze przez kilka lat co dwa tygodnie (trwało to do śmierci jego żony), i na seminariach dla pracowników Katedry pod jego kierunkiem tłumaczona była, komentowana i analizowana *Summa legum* Rajmunda Partenopejczyka²⁶. Sądziłem, iż te nasze wspólne debaty nad średniowiecznym traktatem są pewnym przygotowaniem do jego spolszczenia. Niestety, te przypuszczenia rozwiała córka Profesora, która na moje w tej sprawie indagacje odpowiedziała, iż nie znalazła po śmierci Ojca, porządkując jego papiery, żadnych śladów przygotowań do następnej pracy translatorskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Gaius, *Instytucje*. Z języka łacińskiego przełożył i wstępem opatrzył Cezary Kunderewicz, oprac. J. Rezler, Warszawa: PWN 1982.
- Gajda E., Lubińska B., *Łacińska terminologia prawnicza. Ignorantia iuris nocet*, Toruń: Wydawnictwo TNOiK 2014.
- Instytucje Justyniana*, z języka łacińskiego przełożył i przedmową opatrzył Cezary Kunderewicz, Warszawa: PWN 1986.
- Kamińska K., *Summa Rajmunda Partenopejczyka jako zabytek średniowiecznego prawa rzymskiego*, Czasopismo Prawno-Historyczne 26 (1974), z. 1, 147–157.
- Kodrębski J., *Prawo rzymskie w Polsce XIX wieku*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1990.
- Kodrębski J., *Teodor Dydyński (1836–1921)*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki humanistyczno-społeczne, seria I, 59 (1968), 135–149.
- Korporowicz Ł., Banyś T.A.J., *Cezary Kunderewicz (1912–1990)*, w: *70 lat Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego*, red. A. Liszewska, A. Pikulska-Radomska, Łódź 2015, 99–104.
- Korporowicz Ł., *Jan Kanty Rzeziński. Edward Gibbon i prawo rzymskie* (w druku).
- Korporowicz Ł., *Gaius a działalność naukowa Jana Kantego Rzezińskiego*, Łódzkie Studia Teologiczne 27 (2018) 2, 61–71.
- Korporowicz Ł., *Jan Kanty Rzeziński – zapomniany XIX – wieczny romanista i historyk prawa* (w druku).
- Rominkiewicz J., Żeber I., *Lingua latina ad usum iuris studentium*, Milicz: Kolonia Limited 2001.
- Sextus Iulius Frontinus, *De aquaeductu urbis Romae*, Leipzig: BG Teubner 1973.
- Tarn W., *Cywilizacja hellenistyczna*, Warszawa: PWN 1957.
- Sondel J., *Słownik historii i tradycji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków: Wydawnictwo Universitas 2012.
- Wycisk F., *Uwagi na marginesie tłumaczenia „Gai Institutiones. Instytucje Gaiusa. Tekst i przekład”*, z języka łacińskiego przełożył, wstępem i uwagami opatrzył Władysław Rozwadowski, Zeszyty Prawnicze UKSW 6 (2006) 2, 327–349.
- Zabłocka M., *Romanistyka polska po II wojnie światowej*, Warszawa: Wydawnictwo Liber 2002.

---

²⁶ O *Summie* Partenopejczyka pisała K. Kamińska, „*Summa*” *Rajmunda Partenopejczyka jako zabytek średniowiecznego prawa rzymskiego*, Czasopismo Prawno-Historyczne 26 (1974), z. 1, 147–157.

GAIUS' INSTITUTIONES BY CEZARY KUNDEREWICZ

Summary

In his work the author presents the process of creating the first complete Polish translation of Gaius's *Institutiones* by Cezary Kunderewicz (in the 19th c. the first two books were translated into Polish by Dydyński). The translation was published by PWN in 1982 (in 2003 another Polish edition was published by Rozwadowski).

The author supposes that professor Kunderewicz probably started his translation in the early 1970s. He refers to his own memories as he is now the oldest disciple of Professor Kunderewicz. The author mentions that Kunderewicz was excellently prepared for this difficult work. Several years earlier Kunderewicz translated the treatise on Roman Aqueducts written by Frontinus.

The article is clearly based on memories. This is the reason why the author is quoting only one review of Kunderewicz's translation and why he does not try to evaluate the translation. In the end the author writes also about Kunderewicz's another translation – Polish edition of Justinian's *Institutes*, which was published in 1986.

Key words: *Institutiones* by Gaius, Polish translation, Cezary Kunderewicz

Nota o Autorze

Ireneusz JAKUBOWSKI – doktor prawa rzymskiego, starszy wykładowca w Katedrze Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego.

Kontakt e-mail: ijakubowski@wpia.uni.lodz.pl